

Початкова школа і сучасність

Дзвенить струмочком рідна мова
Сценарій свята до Міжнародного дня
рідної мови

В моєму серці Україна –
одна єдина Батьківщина
Сценарій виховного заходу

Робота з нитками.
Аплікація «Ялинка взимку»
Урок трудового навчання, 1 клас

Таблиця ділення на 9. Вправи і задачі
на засвоєння таблиці ділення на 9
Урок математики, 2 клас

Множення трицифрового числа
на одноцифрове виду $242 \cdot 3$
Урок математики, 3 клас

Вживання у мовленні
іменників та займенників
Урок української мови, 4 клас

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС

86516

Початкова школа і сучасність

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Виходить щомісяця

№ 2 (30) ЛЮТИЙ 2017

Заснований у вересні 2014 р.

ЗАСНОВНИК
ТОВ «ВИДАВНИЦТВО «БІЛИЙ ТИГР»

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Світлана МАРТИНЕНКО,
ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ЗАВІДУВАЧ КАФЕДРИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
Надія БІБІК,
ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ДІЙСНИЙ ЧЛЕН НАПН УКРАЇНИ,
ГОЛОВНИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК
ВІДДІЛУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ НАПН УКРАЇНИ

Марія БРАТКО,
КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ,
ДИРЕКТОР УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО КОЛЕДЖУ
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Алла ЖУКОВА,
КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ДИРЕКТОР
ГІМНАЗІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН № 323
ДАРНІЦЬКОГО РАЙОНУ М. КИЄВА

Василь ЖУКОВСЬКИЙ,
ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Олена МАТВІЄНКО,
ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ЗАСТУПНИК ДЕКАНА З НАУКОВОЇ РОБОТИ
ФАКУЛЬТЕТУ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Тетяна ПУШКАРЬОВА,
КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК,
ДИРЕКТОР СКАНДИНАВСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ
ДАРНІЦЬКОГО Р-НУ М. КИЄВА

Ольга СЛОНЬОВСЬКА,
КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР
ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

Лариса СОЛОВЕЦЬ,
КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ВІДМІННИК ОСВІТИ УКРАЇНИ,
ЗАСЛУЖЕНИЙ ВЧИТЕЛЬ УКРАЇНИ

Людмила ХОРУЖА,
ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ЗАВІДУВАЧ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Ірина ШАПОШНИКОВА,
КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ЗАВІДУВАЧ КАФЕДРИ ПЕДАГОГІКИ І МЕТОДИКИ
ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ ФАКУЛЬТЕТУ ПЕДАГОГІКИ
І ПСИХОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Віктор ЮРЧЕНКО,
КАНДИДАТ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ,
ДИРЕКТОР ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Роман ЯРОШЕНКО,
КАНДИДАТ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

МОВОЮ НАУКИ

Леся ПОРЯДЧЕНКО

Використання опису як засобу
формування монологічного
мовлення першокласників

2

**Геннадій БОНДАРЕНКО,
Катерина СІЗОНЕНКО**

Застосування комп'ютерного
тренажера у процесі формування
риторичних умінь учнів
четвертого класу

5

Любов КАПКІНА

Словники – помічники
та порадиники вчителя і учнів
на уроках української мови

10

МЕТОДИЧНИЙ АРСЕНАЛ ВЧИТЕЛЯ

Ірина АМІРІДІ

Якою буває вода? Властивості води
Урок «Я і Україна», 1 клас

Вода в рідкому стані

13

Галина ЗНАЄНКО

Робота з нитками.
Аплікація «Ялинка взимку»
Урок трудового навчання, 1 клас

17

Тетяна ПИЛИПЕНКО

Таблиця ділення на 9.
Вправи і задачі на засвоєння
таблиці ділення на 9.
Знаходження частини числа
Урок математики, 2 клас

19

Галина ДОБРОГОРСЬКА

Множення і ділення розрядних
чисел на одноцифрове число.
Множення трицифрового числа
на одноцифрове виду $242 \cdot 3$.
Задачі на знаходження
четвертого пропорційного
Урок математики, 3 клас

23

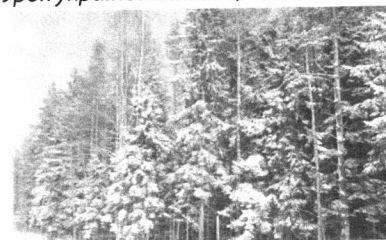
Валентина ДЕМОЧКО

Повторення та закріплення
вивченого про відмінювання
іменників. Вживання у мовленні
іменників та займенників
Урок української мови, 4 клас

25

Анастасія ГРИШКО

Переказ тексту
«Джерельце взимку»
Урок української мови, 4 клас

27

Тетяна ІЩУК

Дзвенить струмочком рідна мова
Сценарій свята до Міжнародного
дня рідної мови

31

Марія ЛІПНИЦКА

За тиждень Великдень,
це свято чудес,
Бо цар і спаситель
у цей день воскрес!
Сценарій виховного заходу

37

Ірина ТКАЧ

В моєму серці Україна –
одна єдина Батьківщина
Сценарій виховного заходу

42

СТОРІНКА ДИТЯЧОЇ ТВОРЧОСТІ

**Твори про зимові канікули
учнів школи I ступеня № 268
Оболонського району м. Києва**

Укладено магістранткою
Педагогічного інституту
Київського університету
імені Бориса Грінченка
Інною ГНЕД

46

ЦЕ ЦІКАВО

Випадок у музеї

12

Скільки важать знання?

16

Цікаві пам'ятники

41

На 1 сторінці обкладинки:
Марія Прошуратова, 4 роки, м. Київ

Використання опису як засобу формування монологічного мовлення першокласників

Леся ПОРЯДЧЕНКО,

доцент кафедри початкової освіти
Педагогічного інституту
Київського університету
імені Бориса Грінченка, м. Київ

Велике значення в розвитку мовлення і мислення дитини має робота над описом як одним із видів монологу на уроках читання, рідної мови, образотворчого мистецтва, художньої праці, природи, музики тощо.

У психолінгвістиці встановлено, що дитина у процесі мислення може фіксувати об'єктивно існуючі темпоральні (синхронні) зв'язки між явищами дійсності та виражати їх у вигляді особливого типу мовлення – опису.

Проблема навчання опису була предметом дослідження в шкільній лінгвометодичці (О. П. Глазова, З. О. Доморацька, Л. М. Міненко, Г. І. Сорокіна, В. А. Собко). Варіативним методикам навчання описового мовлення дітей молодшого шкільного віку приділяли увагу Н. О. Будна, Н. А. Головань, Л. О. Варзацька, М. С. Вашуленко, Т. О. Ладиженська, Н. І. Лепська, М. Р. Львов, М. М. Наумчук, К. С. Прищепа, Н. Ф. Скрипченко, Г. О. Фомічова, Є. А. Штифурко та ін.

Дослідники довели, що під час оволодіння описом діти здобувають такі мовленнєві вміння:

- будувати своє висловлювання в певній описовій композиційній формі із застосуванням синтаксичного матеріалу, що є специфічним для функціонально-смыслового типу мовлення – опису;
- розрізняти основні й супровідні ознаки предметів, явищ, дій, застосовуючи їх у мовленні;
- правильно виражати за аналогією синтаксичні відношення, що виникають між структурними компонентами описових контекстів;
- розвивати власне образне мовлення, поступово оволодіваючи образотворчими засобами – порівняннями, епітетами, метафорами.

За допомогою опису учні знаходять найяскравіші образи, вживаючи точні слова для позначення предметів оточуючого світу та виділяючи в них характерні ознаки. Опис формує оцінно-емоційне

відношення до природи, до тварин, до світу предметів і явищ, світу речей. Завдяки цьому в дітей розвиваються чуттєвість та емоційність, почуття культури, естетичний смак тощо.

Але, незважаючи на велику кількість досліджень, сучасні вчителі не завжди володіють достатніми знаннями про опис як функціонально-смысловий тип мовлення, його граматичні і структурні особливості та роль у розвитку мислення і монологічного мовлення дитини.

Обмаль в активному словнику дітей властивих для опису різноманітних синтаксичних конструкцій яскраво свідчить про дефіцит різнотипного зразкового мовлення вчителя й залучення у практику роботи із шестилітками найкращих зразків літературних описів. Приклади описів, що пропонуються дітям на уроках як зразки, переважно є поспіхом побудованим висловлюванням, що не завжди лінгвістично коректне, не кажучи вже про їхню художню недосконалість. Відтак дитина не здатна самостійно, без використання зразків опанувати синтаксичним багатством рідної мови, її мовностилістичним розмаїттям у вираженні відношень одночасності перебування предметів та явищ реальності. На жаль, сучасні методичні рекомендації щодо навчання першокласників не націлюють учителів на врахування специфіки мовного матеріалу, різноманітного за синтаксичними конструкціями і необхідного для побудови описів у різних життєвих ситуаціях.

Відсутність у методичці навчання орієнтирів, що спрямовують дітей на відбір мовного матеріалу під час створення опису, веде до інтуїтивного, спонтанного вживання наявних в їх мовленнєвому досвіді структур, які не утворюють опису як функціонально-смыслового типу мовлення. Для опанування шестилітками описових висловлювань

замало саме тих словосполучень і речень, які діти засвоюють у процесі мовленнєвого спілкування і використовують у своєму повсякденному житті. Як підкреслюють дослідження, без спеціального мовного навчання діти шести років лише в поодиноких випадках доречно вживають у своєму мовленні окремі види словосполучень та речень, за допомогою яких будують описи. Адже чим більшу кількість різновидів словосполучень та речень, які характерні для опису, засвоять діти, тим більше в них розвиватимуться вміння виділяти зв'язки і відношення, що існують в реальній багатогранній дійсності, для оволодіння логічними категоріями мислення, зокрема, судженнями, які є, фактично, повідомленнями про явища реальності у формі розповіді, опису й міркування.

Для оволодіння дітьми описовим мовленням педагогу необхідно допомагати першокласникам щонайповніше засвоїти типові конструкції, які вживаються для складання різних видів опису.

Зважаючи на актуальність проблеми, мета статті – допомогти вчителям усвідомити поняття «опис» як різновид монологу, композиційні та мовностилістичні особливості, охарактеризувати його види; запропонувати методичні поради щодо навчання цього типу мовлення першокласників.

Перш за все з'ясуємо, що таке опис. У методиці описом називають функціонально-смісловий тип мовлення, який містить характеристику фактів, дій та явищ, що існують водночас. У його основі лежить одиниця логіки – судження. Будь-яке судження виражається у формі речення, але не кожне речення є судженням. Судження – це форма думки, в якій стверджується або заперечується щось відносно предметів чи явищ об'єктивної дійсності. Тому елементарний перелік ознак предмета чи дії ще не утворює опису. Це лише один із прийомів, який у ньому використовується.

Одночасність ознак в описі виражається тим, що в кожному описовому контексті дієслова використовуються в одному визначеному часі. Поєднання в цьому типі мовлення різних видових форм дієслів є неприпустимим.

За допомогою опису можна розкрити особливості природних явищ, якостей людини, описати дію чи стан, тому цей функціонально-смісловий тип мовлення має кілька різновидів, зокрема: натюрморт, портрет, пейзаж, характеристика, інтер'єр. Лише в характеристиці може мати місце зіставлення дій різночасового плану.

Кожен із різновидів має свої структурні й мовностилістичні особливості, що надають йому своєрідної самобутності й виразності.

У пейзажі, як описовому жанрі, висловлювання перераховуються як тимчасові, так і постійні чи узагальнені ознаки природи.

Відмінності опису природи, тобто пейзажу, від інших видів виявляються у специфічних мовних засобах.

У текстах, що є описом природи, наявні обставини часу (*тільки-но, цілими днями, нині, іноді, потому, вечорами* і т. д.); видові-часові форми дієслів (*було тихо*).

Опис інтер'єру, на відміну від пейзажу, відображає статичність змісту. В такому висловлюванні, зазвичай, перераховуються предмети-неістоти (меблі, предмети побуту і т. д.), які перебувають у стані спокою, створюючи своєю наявністю певні ознаки кімнати, приміщення чи обмеженого розмірами місця. Називати дію чи стан цих предметів необов'язково. Достатньо перерахувати їх наявність. Тому доречно використовувати номінативні та еліптичні види речень.

Опис портрета – це перерахування характерних зовнішніх рис людини. Ці ознаки можуть бути як постійними (опис обличчя, зовнішності), так і змінними (опис одягу, стану).

Опис зовнішності людини, зазвичай, виражається іменними частинами мови: іменниками, прикметниками, числівниками, прислівниками.

У деяких випадках опис портрета людини може передаватися і дієсловами. Це тоді, коли зображується стан і настрій. Тоді ознаки виражаються із зовнішньо-змістовим навантаженням. Наприклад: *Марійка почервоніла, її вуха горіли від сорому*.

Відмінність між описом портрета та характеристикою виражається в тому, що в портреті описуються зовнішні ознаки (риси), а в характеристиці розглядається внутрішній стан людини, особливості її характеру, поведінка.

Ознаки характеристики поділяються на два види. Одні складаються на конкретних фактичних даних – це може бути біографія з перерахуванням подій у житті особи; інші – аналізують характер людини, її стан, поведінку і тому іноді потребують доказовості, прикладів. Цими властивостями характеристика подібна до одного з функціонально-сміслових типів мовлення – міркування (бо саме тут тези потребують доведення). Але відмінність характеристики від міркування полягає в тому, що в міркуванні виражаються причинно-наслідкові відношення, які супроводжуються доведенням. У характеристиці доводити нічого не потрібно, оскільки тут просто наявна констатація фактів.

Натюрморт певною мірою подібний до опису інтер'єра, який є поєднанням переліку й

особливостей предметів побуту, овочів, фруктів та квітів, що знаходяться перед глядачем. Ознаки, що виражаються в натюрморті – статичні. Мовними особливостями описів-натюрмортів є наявність називних речень з однорідними членами, еліптичних та складних речень. Наприклад: *«На столі – букет фіалок. У червоній мисці – кілька червонобоких яблук, соковиті черешні та достиглі сливи. Скибка соковитого кавуна. Біля краю – серветниця, тарілка з виделкою та ножом. Чудовий апетитний вигляд має все це».*

Описувати можна не лише предмет чи явище, а й дію чи стан. У кожного з цих типів опису є свої структурно-стилістичні властивості, власний мовний матеріал. Наприклад, у процесі опису стану людини чи природи найчастіше використовуються прислівники або неозначена форма дієслів (*Морозить. Вітряно. Сніжно і т. д.*), для опису дії використовуються словосполучення, що зображують особливість дії. Це можуть бути прислівники (*їздить швидко, говорить голосно*) або іменники з прийменниками (*виїжджає з двору, сидить на стільці*).

Враховуючи зазначені особливості опису, пропонуємо застосовувати такі групи методів з урахуванням послідовності їх використання.

I. Методи введення граматичних форм – сприйняття осмислення значення змісту словосполучень і речень. Це – взаємопов'язані дії вчителя і учнів, спрямовані на усвідомлення повідомленого в реченні, на осмислення логічних зв'язків реальності, які виражені за допомогою словосполучення.

До них можуть бути віднесені: мовні вправи, дидактичні ігри на осмислення значення фразеологізмів, метафор, синонімів, антонімів; спостереження над різними видами описових текстів, читання художніх текстів з наступним виокремленням у них описів.

II. Методи активізації описових синтаксичних конструкцій та збагачення усного мовлення (говоріння) учнів словосполученнями та реченнями.

Коли у першокласника сформоване мовне чуття описових граматичних форм із усвідомленням моделей описових синтаксичних конструкцій, доцільно спрямувати роботу на збагачення усного мовлення (говоріння) різноманітними описовими конструкціями, які необхідні в майбутньому для складання описів. До цих методів варто віднести такі: дидактичні ігри; метод аналогії; мовні вправи.

III. Методи активізації побудови дитячих висловлювань.

Це методи активного вправлення дитини у побудову описових контекстів, які сприяють розвитку опису як функціонально-сміслового

типу мовлення, активізують розумову діяльність та творчість першокласника. Їх поділяють на дві групи: репродуктивні та творчі. Використання їх сприятиме розумінню дітьми значення опису, полегшить його засвоєння і допоможе самостійно складати описові контексти з урахуванням граматичних і лексичних особливостей цього типу монологу.

Під час навчання дітей 6-річного віку складати висловлювання-описи з метою розвитку зв'язного мовлення слід, на нашу думку, надавати перевагу таким організаційним формам: урок, екскурсія, екскурсія-огляд, вікторини, змагання, дидактичні ігри тощо.

Для зацікавлення і урізноманітнення уроків, що мають на меті навчити дітей складати описи, доречно використовувати такі засоби: явища природи, предмети побуту, макети тварин, воскові фігури, картинки, слайди, цікаві фото, а також дидактичний матеріал (загадки, прислів'я, казки, приказки); мовний матеріал (словосполучення, речення, тексти).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що для повного засвоєння першокласниками особливостей побудови опису і характерних його ознак потрібно, щоб учні наочно спостерігали за текстами описового типу, а потім і самі вчилися їх будувати відповідно до вимог, які ставляться до побудови висловлювань у формі опису.

Враховуючи всі особливості різновидів описових текстів, можна навчити дітей будувати зразкові монологічні висловлювання описового типу, розвиваючи їх монологічне мовлення і мислення. Для повноцінного оволодіння описовим мовленням потрібно, щоб педагог допомагав учням засвоювати типові конструкції, які використовуються для складання описів.

Засвоєння особливостей опису як одного з типів монологу потребує від педагога досконалого володіння методичними основами розвитку мовлення дітей, уміння вільно користуватися багатством мовного матеріалу для створення описових контекстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: Психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : Навч. посіб. для студ. ВНЗ. – К. : НМЦТВО, 2003. – 300 с.
2. Нечаева О. А. Функционально-смысловые типы речи (описание, повествование, рассуждение). – Улан-Удэ, 1974. – 214 с.
3. Порядченко Л. А. Ознайомлюємо першокласників з різновидами опису // Початкова школа. – 2004. – № 5. – С. 20–23.